

4. Шепетько Л., Прокопа І. І високий урожай — не гарантія продовольчої безпеки, коли поряд з економічним постає демографічний фактор // Віче. — 2002. — № 1 (118).
5. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — Дод. до № 50. — Ст. 375.
6. Про затвердження Форми трудового договору між робітником і фізичною особою та Порядку реєстрації трудового договору між робітником та фізичною особою: Наказ Міністерства праці і соціальної політики України від 8 червня 2001 р. // Офіційний вісник України. — 2001. — № 27. — Ст. 1219.

УДК 349.6:504.5(477.63-25)

Н. М. Деркач

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ РОЗВІДУВАННІ ТА РОЗРОБЦІ НАДР У М. КРИВИЙ РІГ

У широкому розумінні правові приписи, спрямовані на охорону надр, містяться в багатьох розділах КПК України, але спеціальний розділ (ст. ст. 56–59) виділяє ті заходи, які забезпечують охорону надр. Виділення вказаних правових норм у спеціальний розділ виправдано тим, що в ньому відображені основні вимоги в галузі охорони надр. Надра на відміну від інших природних об'єктів практично не можна поновити. У зв'язку з цим виникає необхідність у запровадженні особливих вимог, що сприяють раціональному використанню корисних копалин і належній їх охороні. Реалізація норм і розпоряджень у галузі охорони надр здійснюється в процесі обліку та планування використання надр, на стадіях геологічного вивчення, проектування і будівництва підприємств та споруд, розробки родовищ корисних копалин та ін.

Основними вимогами в галузі охорони надр є: забезпечення повного і комплексного геологічного вивчення надр; додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами; раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів; недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд; охорона родовищ корисних копалин від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів, що впливають на якість корисних копалин і промислову цінність родовищ або ускладнюють їх розробку; запобігання необґрунтованій та самовільній забудові площ залягання корисних копалин і додержання встановленого законодавством порядку використання цих площ для інших цілей; запобігання забрудненню надр при підземному зберіганні нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захороненні шкідливих речовин і відходів виробництва, скиданні стічних вод.

Ці вимоги охорони надр становлять складову частину прав та обов'язків користувачів надрами і конкретизуються у законодавстві щодо різноманітних видів та стадій користування надрами. У разі порушення перелічених вимог

користування надрами може бути обмежено, тимчасово заборонено або припинено органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, державного гірничого нагляду, державного геологічного контролю або іншими спеціально уповноваженими на те державними органами в порядку, встановленому законодавством України. Також передбачено зупинення роботи на ділянці і повідомлення про це зацікавлених державних органів у разі виявлення при користуванні надрами рідкісних геологічних відшарувань і мінералогічних утворень, метеоритів, палеонтологічних та інших об'єктів, що становлять інтерес для науки і культури.

Законодавство про надра встановлює: правовий пріоритет охорони і користування корисними копалинами як основною багатства надр, що не відтворюється. Тому не випадково, що основні вимоги охорони надр пов'язані перш за все з порядком користування корисними копалинами, їх охороною від нераціонального використання, вичерпання і забруднення. З метою охорони визначені основні умови забудови площ залягання корисних копалин. Так, забороняється проектування і будівництво населених пунктів, промислових комплексів та інших об'єктів без попереднього геологічного вивчення ділянок надр, що підлягають забудові.

Забудова площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення, а також будівництво на ділянках їх залягання споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, допускаються у виняткових випадках лише за погодженням з відповідними територіальними геологічними підприємствами та органами державного гірничого нагляду. При цьому повинні здійснюватися заходи, які б забезпечували можливість видобування з надр корисних копалин.

Порядок забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення встановлюється Кабінетом Міністрів України. Забудова площ залягання корисних копалин місцевого значення, а також розміщення на ділянках їх залягання підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, допускаються за погодженням з відповідними місцевими радами. Важливим заходом охорони надр для запобігання негативним демографічним, соціальним та екологічним наслідкам інтенсивного видобутку корисних копалин є установа квоти на видобуток окремих видів корисних копалин.

Забороняється також вибіркова розробка родовищ корисних копалин. При проектуванні, будівництві і введенні в експлуатацію підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, повинне забезпечуватися раціональне використання видобутих гірських порід. Згідно зі ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ч. 3 ст. 61 Кодексу України про надра, державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і державний контроль за використанням і охороною надр у межах своєї компетенції здійснюють місцеві ради, органи виконавчої влади на місцях, Міністерство охорони навколишнього середовища та його органи на місцях.

Перевірка стану охорони надр і дотримання технологічних схем переробки мінеральної сировини, що забезпечують раціональне і комплексне вилучення

корисних компонентів, проводилася із залученням фахівців Криворізької державної гірничотехнічної інспекції охорони надр та геолого-маркшейдерського нагляду згідно з вимогами Кодексу України про надра, Гірничого закону України, Єдиних правил охорони надр щодо додержання вимог законодавства про надра та дотримання правил і технологій переробки мінеральної сировини в цілях забезпечення більш повного вилучення корисних компонентів та поліпшення якості кінцевої продукції. Так, при перевірці організації роботи геолого-маркшейдерської служби шахт Кривбасу встановлено, що в порушення Гірничого закону України та Інструкції з виробництва, маркшейдерських робіт та Інструкції по геологічному обслуговуванню на шахті «Гвардійська» і шахтах «Родина» та «Жовтнева» ВАТ «Криворізького ЗРК» в повному обсязі не виконувалися заходи проведення випереджаючої розвідки на основних горизонтах, внаслідок чого на підприємствах вівся недостовірний розрахунок середнього вмісту заліза в балансових запасах та засмічених породах. Експлуатаційна розвідка на шахтах проводиться з порушенням напрямків та обсягів.

При перевірці шахтоуправління КДГМК «Криворіжсталь» виявлено, що на шахті ім. Артема-1 геологічною службою своєчасно не поповнювалася робоча графічна документація, деякі польові журнали документації та випробування гірничих виробок не містили повної геологічної інформації, а також не виконувалися розрахунки коефіцієнта засмічення руди. При перевірці закритих шахт «Першотравнева» державного гірничорудного управління «Кривбасгідрозахист» та «Гігант» державного підприємства «Кривбасреструктуризація» встановлено, що не здійснюються передбачені проектом заходи щодо їх ліквідації: не пробурені спостережні гідрогеологічні свердловини, не проводиться якісна оцінка агресивної дії шахтних вод по відношенню до металу та бетону.

Крім того, не отриманий дозвіл на користування надрами для експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобутком корисних копалин (переведення шахти «Першотравнева» у спеціальний режим гідрозахисту); не переоформлений гірничий відвід для роботи шахти в режимі гідрозахисту в зв'язку з реорганізацією підприємства; не проводяться інструментальні спостереження за розвитком процесу зрушення земної поверхні в гірничому відводі шахти «Першотравнева-дренажна» по спостережливих станціях. Останні спостереження проводились в 1996 р. при роботі шахти по видобутку магнетитових кварцитів. За минулий час відбулися зміни, що можуть викликати розширення зони земельної поверхні.

Для одержання необхідної інформації для вживання заходів щодо зменшення можливих небезпечних змін у геологічних і водяних середовищах у проекті закладені спеціальні спостереження. Для їхнього здійснення проектом передбачається режимна мережа, що включає ряд заходів. У їхньому числі буріння трьох спостережних свердловин глибиною по 500 м. У даний час свердловини не пробурені, не ведеться контроль змін хімічного складу води у відновлюваній шахтній депресійній лійці, не обладнані водомірні пости на гор. 465 м і 920 м, не здійснюється контроль за агресивністю води.

Проект ліквідації шахти не виконується, що може призвести до ряду негативних явищ: забруднення шахтних вод радіонуклідами із-за видобутку уранової руди в 1949–1969 рр.; із-за насичення водою активізуються негативні інженерно-геологічні процеси в зоні зсування гірничих порід; можлива втрата частини родовища із-за виходу в гірничі виробки обводнених відкладень Першотравневого кар'єру; виположення кутів зсуву зони зрушення, в яку попадає Першотравневий кар'єр.

На шахті «Гігант» не здійснюється авторський нагляд зі сторони проектного інституту «Кривбаспроект» за виконанням робочих проектів. Підприємством не отримана ліцензія на користування надрами для експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобутком корисних копалин (переведення шахти «Гігант» у спеціальний режим гідрозахисту). Не переоформлений гірничий відвід для використання гірничих виробок в режимі гідрозахисту.

Відсутній державний акт на право постійного користування землею. Не пробурені в земній поверхні 4 свердловини для спостережень за станом масиву гірничих порід, що не дає змоги здійснювати контроль за сводом обрушування; не пробурені 3 нових свердловини глибиною до 500 м для контролю термінів і швидкості зміни рівня і хімічного складу підземних вод в депресійній лінійці.

Не проводяться інструментальні спостереження за зсуванням гірських порід і земної поверхні по спостережним станціям на ш. «Гігант» (останні спостереження проведені в 1997 р.), що не дає можливості своєчасного виявлення виникнення деформацій земної поверхні і прийняття рішень по розробці мір охорони об'єктів.

Проект ліквідації шахти не виконується, що може призвести до ряду негативних явищ: перетікання води в шахтове поле рудника ім. Кірова і затоплення діючих шахт; насичення водою порід в зоні зрушення призведе до непередбаченого порушення земної поверхні в межах міста.

По РУ ім. Кірова не розроблений Основний робочий проект стосовно ліквідації РУ ім. Кірова, який повинен детально опрацювати ряд основних питань (подальшої долі запасів руди та залізистих кварцитів, які знаходяться на обліку підприємства, наявність обсягів відпрацьованого простору та стан гірничих виробок, фактичні та очікувані величини деформації земної поверхні, обґрунтування всього терміну консервації об'єкта, способи ліквідації та загодування всіх стволів, комплексну оцінку впливів ліквідації на навколишнє природне середовище та ін.).

Робочий проект «Реструктуризація ДП «РУ ім. Кірова» шляхом його закриття (ліквідації)». Першочергові заходи», виконаний проектним інститутом «Кривбаспроект» в 2001 р., не погоджений з місцевими органами Держнаглядохоронпраці та місцевими органами самоврядування. Не ведеться авторський нагляд за дотриманням проектних рішень в період реструктуризації підприємства. На підприємстві відсутні маркшейдерська та геологічна служба, що призводить до несвоєчасного виконання всього комплексу маркшейдерських і геологічних робіт (не вирішені питання передачі запасів руди та залізи-

стих кварцитів, які знаходяться на обліку підприємства, поповнення плану земної поверхні, погоризонтних планів, вертикальних проекцій тощо).

Згідно з висновками науково-технічної експертної фірми (НОВОТЕК-2) для оцінки її стану не виконуються такі дослідження і заходи: відсутній проект будівництва нової непроникної перемички; не регулярно виконується хімічний аналіз складу води; не проведений спеціальний хімічний аналіз води для оцінки можливості вилучення бетону непроникної перемички на контакт з вмщуваними породами.

При проведенні перевірки виконання підприємствами умов спеціальних дозволів (ліцензій) встановлено, що керівництвом ряду підприємств при організації діяльності, пов'язаної із видобуванням корисних копалин, не виконуються умови ліцензій. Так, на Токівському гранітному кар'єрі (ділянка «Водоспад») і на Токівському родовищі (ділянка «Центральна-2») не дотримуються правил та технологій переробки мінеральної сировини в цілях забезпечення більш повного вилучення корисних компонентів та поліпшення якості кінцевої продукції, передбачених умовами ліцензії, внаслідок чого значно знижено вихід блочної продукції.

ВАТ «Христофорівський завод вогнетривких блоків та бетонів», 25 грудня 2001 року отримавши спеціальний дозвіл на геологічне вивчення Павловського родовища, у тому числі на його дослідно-промислому розробку, в порушення умов ліцензії (п. 6), ст. ст. 37, 38 Кодексу України про надра, ст. ст. 19, 24 Гірничого закону України та п. 1 Правил безпеки при розробці месторождений полезных ископаемых открытым способом, не розробивши та не узгодивши з органами Держнаглядохоронпраці план розробки родовища на 2002 і 2003 роки; без набуття права користування земельною ділянкою; при відсутності геолого-маркшейдерської та нормативної документації розпочав експлуатацію Павлівського родовища пісків, здійснюючи діяльність по видобуванню та реалізації корисних копалин.

Проведеною прокуратурою перевіркою діяльності гірничо-збагачувальний комплексу Криворізького ДГМК «Криворіжсталь» у термін січень—лютий 2004 року виявлено, що в порушення законодавства про охорону надр і праці керівництвом рудоуправління і кар'єрів допускаються порушення при виконанні плану розвитку гірничих робіт на 2004 рік. Так, в порушення ст. ст. 19, 24 Гірничого Закону України і п. 1 Правил безпеки при розробці родовища корисних копалин відкритим способом у кар'єрі № 3 в січні поточного року гірничі роботи проводились на горизонтах, не передбачених планом гірничих робіт, відпрацювання цих горизонтів проводилось без узгодження з органами Держнаглядохоронпраці, допускаються відхилення від проекту і плану розробки родовища фактичних відміток підшви уступів, складування пустих порід з завищенням обсягів (відвал в південній частині кар'єру № 2-біс). Книга обліку забракованих робіт на кар'єрі № 2-біс не ведеться.

Внаслідок бездіяльності головним інженером і не здійснення ним належного контролю в кар'єрі № 2-біс допускаються порушення 1, 2, 4 розділів Інструкції по виробництву маркшейдерських робіт, а саме: не виконується

графік повірок маркшейдерських інструментів, на бортах кар'єру № 2-біс відсутня необхідна кількість пунктів опорної геодезичної сітки, що не дає змоги виконувати комплекс маркшейдерських робіт, з порушеннями 1-го розділу Інструкції по виробництву маркшейдерських замірів та контролю гірничих робіт на підприємствах ведуться журнали виміру та обчислення.

При документації уступів кар'єру № 2-біс в порушення п. 31 Правил безпеки при розробці родовищ корисних копалин відкритим способом у польових книжках не вказуються технічні параметри проведених робіт. Виявлені під час прокурорської перевірки порушення чинного законодавства залишилися поза увагою Криворізької регіональної державної екологічної інспекції — місцевого підрозділу органу охорони екології та природних ресурсів, що здійснює контроль за додержанням підприємствами та громадянами природоохоронного законодавства на території Криворізького регіону. Так, перевіркою встановлено, що Криворізька РДЕІ з питань використання та охорони надр в регіоні свою роботу звела до формального складання актів, в яких не виявлені порушення вимог закону щодо охорони природних ресурсів — надр.

Збитки, завдані державі порушенням зазначеного законодавства, не встановлювалися й діяльність щодо їх відшкодування спеціалістами Криворізької РДЕІ не ведеться. Ні до суду, ні до правоохоронних органів матеріали про порушення вимог законодавства про охорону надр Криворізькою РДЕІ в останні роки не направлялися.

Перевіркою встановлена абсолютна бездіяльність органів охорони земель на місцях. Так, відділами земельних ресурсів Апостолівського та Широківських районів з питань цільового використання земельних ділянок родовищ, розробки і виконання програм щодо рекультивациі порушених земель протягом 2003 року перевірки не проводилися, хоча ДВД «Дніпрнерудпром» ДП «Токівський гранітний кар'єр» (ділянка Водоспад), ДВД «Дніпрнерудпром» кар'єр «Центральний» та ВАТ «Кривий Ріг Цемент» здійснюють свою діяльність без набуття права користування земельною ділянкою, що є порушенням вимог законів України «Про оренду землі» та «Про плату за землю».

Перевіркою прокуратури з питань законності використання земель Жовтотам'янського родовища, розташованого у с. Жовте Апостолівського району Дніпропетровської області, встановлено, що з 29 серпня 2002 року ВАТ «Кривий Ріг Цемент» використовує земельну ділянку відкритих кар'єрів, загальною площею 109,3 га, без оформлення нормативних документів на право користування земельною ділянкою.

ВАТ «Кривий Ріг Цемент» здійснює користування земельною ділянкою на підставі державних актів, виданих Криворізькому цементному заводу: 29 січня 1976 року на земельну ділянку 58,0 га і 1 січня 1990 року на земельну ділянку 24,0 га.

За приписом прокурора по результатах перевірки до адміністративної відповідальності, згідно зі ст. 53 КпАП та ст. 125 п. 3, ст. 24 Земельного кодексу України, притягнутий директор по виробництву ВАТ «Кривий Ріг Цемент» І. І. Боднарук на суму 153 грн, відділом земельних ресурсів Апостолівського

району внесено припис щодо усунення порушень земельного законодавства й оформлення документації відповідно до чинного законодавства.

Таким чином, у разі незгоди користувачів з припиненням права надрокористування у випадках використання надр не за цільовим призначенням із застосуванням методів і способів, що негативно впливають на стан надр, призводять до забруднення довкілля, або позбавленням спеціального дозволу — це питання вирішується в судовому порядку, а в інших випадках — в адміністративному порядку.

Література

1. Гаврик С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: Проблемы теории и развития законодательства. — Х., 1994.
2. Гетьман А. П. Вступ до теорії еколого-процесуального права України: Навч. посіб. — Х., 1998.
3. Кравченко С. П. Соціально-правові аспекти правової охорони оточуючої середовища. — Л., 1998.
4. Лунев А. Е. Природа, право, управление. — М., 1981.
5. Мальшко П. И. Государственный контроль за охраной атмосферного воздуха. — К., 1982.
6. Охрана окружающей среды в городах (организационно-правовые вопросы). — К., 1981.
7. Екологічне законодавство України / В. В. Костецький. — К.: ЗАТ «ІПЧЛАВА», 1998. — 162 с.
8. Природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды: Учебник. — М., 1998.
9. Розовский Б. Г., Ворсинов Г. Т. Экологическое право. — Луганск, 1994.
10. Шестерик А. С. Экологическое право: Вопросы теории и методологии анализа. — С.Пб., 2000.
11. Шульга М. Земельне та сільськогосподарське законодавство України. — Х., 1996.

УДК 349.6:338.48(477)

Н. І. Палій

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ РЕКРЕАЦІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Україна має великий рекреаційний потенціал. Майже третина її території придатна або умовно придатна для рекреаційного використання [1]. Найважливішою умовою розвитку рекреаційного господарства виступають природні рекреаційні ресурси.

Загальна площа природних рекреаційних ландшафтів нашої країни становить 9,4 млн га (15,5% території країни), а їх одночасна рекреаційна ємність — близько 50 млн осіб. Площа земель рекреаційного призначення становить близько 100 тис. га. Понад 4,5 тис. рекреаційних закладів загальною ємністю 20 тис. місць повинні створити передумову для розвитку рекреаційної, у тому числі туристичної, галузі країни [2]. На території України знаходиться понад 70 тис. річок, понад 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водойм. Теплі Чорне і Азовське моря, унікальні гірські комплекси Криму, лісові масиви Полісся — все це є передумовами розвитку рекреаційної діяльності [3]. Слід згадати і велику цінність сприятливих для відпочинку і лікування якостей Карпат. Тут